

Kőríz Imre

„FLACCUS ARANY LANTJA MIT ÉNEKEL”

Ladislao Lator, circa lustra quindecim

Van egy reklámfilm, egy sportruházati cégé, amelynek egy hírlapi kritika így foglalja össze a tartalmát: „*nem egy bizonyos cipő vagy ruha a hirdetés tárgya, hanem két ember, akik fröcskölnek, lökdösis egymást az esőben, és láthatólag jól érzik magukat közben, míg az öltönyös úr az esőcseppes autóablak mögött csak a fejét csóválja az időjárás látva*”. „Ilyen pontatlanul nem lehet kritikát írni – jegyzi meg egy szakértő barátom a cikk olvastán –, az az ember a Ferguson, a Manchester United edzője, és a Van Nistelroy ül mögötte.” Amikor kicseréljük újságjainkat, ugyanabban a lapban, egy interjúban ezt olvasom: „*A költők ingerlékeny népség*»; ez már a régi rómaiak számára is közmondásos igazság volt.” „Ez a cikk nincs megszerkesztve, valahogy tudatni kéne, hogy ez Horatius-idézet” – jegyzem meg erre most én, némi büszkeséggel fordulva tizenhárom és fél éves sportruházat-szakértő barátomhoz, hogy lám, én is értek valamihez.

Pedig talán nem is kéne fontoskodni, lábjegyzetelgetni. A műveltek és a sznobok csak hadd örüljenek, hogy ők felismerik: a „*genus irritabile vatum*” Horatius-idézet – a többieknek meg úgymint mindegy. Végül is lehet-e nagyobb dolog annál, hogy a költő műve folklorizálódik? Talán csak egyvalami: ha olvassák.

De Horatiust manapság nem nagyon olvassák. Műveiből az utókor költészete kitermelt és feldolgozott minden hasznosítható értéket, hangulatot, életérzést, magatartást, műfajt és stílust: versei két évezreden át szívódtak fel a későbbi irodalom tudatalattijába, olyan sikeresen, hogy végül szinte maradéktalanul fel is szívódtak benne. A köztudatban néhány szlogen és szentencia maradt: *carpe diem, procul negotiis, aurea mediocritas*, a költők ingerlékeny népség, vajúdnak az ércnél maradandóbb hegyek, miközben a jó Homérosz is el-elszundít. A költőből lassan – szerencsére elég lassan – szobor lett, leltárba vették, raktárba került. A görögül nem tudó középkor lakonikus megjegyzését átalakítva: „*Latina sunt, non leguntur*” – latinul van, nem olvassuk, azaz Horatius megszámoltatott, megméretett, és nehéznek találtatott.

Alighanem a korábbi nagy sikernek van most a börtje. Nincs olyan magyar összefoglalás Horatius utóéletéről, amely megkerülhetné Berzsenyi költészetét, aki csakugyan elválaszthatatlan Horatiustól, de a hatás a hagyomány sajátos viselkedésére jellemző módon: visszafelé is érvényesül. A „*lángkebelű fiú*” (Vörösmarty), „*a zúzott homokkal próbált lehetetlen*” (Lator László) költője, „*az ő magyar síkságon antik Ossa*” (Tóth Árpád) olyan árnyékot vet a háta mögé, amelyben a latin költő szívárványos gazdagsága kivehetetlen marad, és Horatius csak mint monumentális, szoborszerű alak rémlik elő. Berzsenyi hatása lehet, hogy Horatiust azóta többnyire „ím”-mel, „ám”-mal, „ah!”-hal meg „ól!”-val fordítják. Ráadásul az antológiák, iskolai szöveggyűjtemények is inkább csak a „*lángkebelű*” váteszt mutatják belőle. És azt is hogyan!

Még az ódaköltészetének rehabilitálására tett utolsó, sajnálatosan visszhangtalan erőfeszítés, az Európánál 1985-ben megjelent kötet új fordításai között is jócskán van

olyan, amely csak a berzsenyies pátoszt zengeti vissza, anélkül, hogy azt is megpróbálná megszólaltatni, ami Berzsenyi számára egyáltalán érdekessé tette Horatiust: a költőt. Az ún. „római ódák” közül a hatodik Lator László által készített fordítása már az első versszakban megzendíti azt a hangot, amelyet a kötetben közölt másik fordítás rögtön az első betűvel elvét. „*Rádszáll atyáid vétke, lakolni fogsz / helyettük is, míg isteneid ledőlt / hajlékait s füstfogta régi / szobraid újra nem ékesítéd*” – mondja a Lator-féle fordítás, míg a másik így szól: „*Ó, Róma, szörnyű vétkeidért lakolsz, / míg fel nem épül templomaid ledőlt / oltára, míg füstös romok közt / szobraid éjféketén merednek.*” Lator Horatiusa nem deklamál (mint a másik: „*Ó, Róma*”), hanem váteszileg egyből a tárgyra tér: „*rádszáll*”, ami éppoly baljós kezdet, mint az eredeti „*delictá*”-ja („*bűnök*”). Aztán nem mondja, csak minden szavával sugallja, hogy a vétkek „szörnyűek”; az ő mondatában a templomok nem maguktól „épülnek” (hanem úgy kell őket „ékesíteni”), és nem a romok jelzője a „füstös”, hanem a szobroké (amelyek nála persze nem is „merednek”), sőt ez a jelző nem is a „füstös”, hanem egyenesen „*füstfogta*”. Ugyanez a helyzet az utolsó versszakkal is: „*Rontó időnk mit meg nem emésztene? / Elődeinknél már szüleink kora / Satnyább, s mi náluk is silányabb / atyjai még gonoszabb fiaknak!*” A másik megoldás: „*Mindent felőlőlám, a falánk idő! / Már őseinknél lagymatagabb szülők / dajkálta romlott faj vagyunk, még / nemtelenebb unokák szülői.*” Nem is kell a „falánk idő őrlésére”, a „lagymatagabb szülők dajkálta romlott faj” stílusos zűrzavarára szót vesztegetni: elég egy hézagpótlónak – ahogy Berzsenyiek mondták: sütésnek – odatett „lám”, hogy egymagában agyoncsapja Horatiusban a költőt. Ellenben ki ne hallaná meg az „*elődeinknél már szüleink korá*”-ban Berzsenyit: „*Eldőeinknek bajnoki köntösét*”?

Ahogy az első könyv hatodik versének Várady Szabolcs-féle fordításában – „*Méltón festeni az ércmezű Marsot [...] sikerülhet-e?*” – a MELISSÁHOZ szavai visszahangoznak: „*Ki tudja méltón festeni a huszárt, / S bús arculatját harcai közt*”. Itt aztán jön egy amolyan Berzsenyi-féle, „*midőn*”-nel bevezetett, fellegettorlaszó mellékmondat, majd újra a kérdés: „*Ki tudja méltán írni az öklelő / Hajdú vívását*”, hogy aztán szemernyi kétség se maradjon az olvasóban a költői kérdésre adott – horatiusian magabiztos, ugyanakkor horatius understatementtel elhallgatott – választ illetően: „*Kicsoda tudná mindezt? Hát, nem akarok ujjal mutogatni...*”

De persze Horatius nem érthető meg kizárólag Berzsenyiből, hiszen ami a puritán, absztinens és kedélybeteg Berzsenyinek (már amilyen a *mi* Horatiusunk volt) atrapp és kulissza, az nagy elődje számára még mindennapi realitás: fején gyakran villogott balzsamomos kenet, s ami jelen volt, forró szívvel ölelte. Mindenesetre ilyen vonások is megrajzolhatók ódái alapján, amelyek nélkül ma valószínűleg egyszerű szatirikusnak vagy filozofálgató-esztétikázó levélírónak tartanánk. Ezt egyébként nem mindig becsülték le ennyire: például a középkor elismerését – ami nélkülözhetetlen volt művei pusztá fennmaradásához is – éppen a levelekből és szatírákból kimazsolázható erkölcsi szentimentáknak köszönhetette. De ezek a latin világossággal megfogalmazott, klasszikus sorok, amelyeket kisiskolás nagyapáink még vastag ceruzával húztak alá memorizálandó penzumként, összefüggésükből kiragadva manapság keveseket hoznak lázba.

Sőt, Horatius egyenesen mintha két szék közt a pad alá esett volna: a versízlés változása ódáinak sem kedvez, Goethe például egyenesen „*borzalmasan reális*”-nak érezte. Pedig nem reális, csak talán másféle, csak rá jellemző szenvedélyek háborgatják. A szerelemben nem fuldokol, mint Catullus, és nem is lubickol benne, mint Ovidius, az

ő számára ez nem létforma: „*Én a hajótörés / múltán áldozatul már kiszögeztem a / templomfalra ruháim, / áldva a vizek istenét.*” Vagy ahogy a hősi tárgyakat elutasítva írja: „*Mást zengünk mi, nem ezt: lányköröm és fiú- / arcok harcait és könnyű vigalmakat.*” Horatius nem veti bele magát a szerelembe, ő – nyilván alkatánál fogva – kevésbé tudja függetleníteni magát mindennapjai valóságától. Ahogy Szilágyi János György írja: „*sokkal mélyebben él a konfliktus mélyén, semhogy el tudná fogadni a csak magának szóló megoldást. Megtörténhet, hogy egy ilyen alkat számára az, amit kívülről nézve felszínességnek [vagy – tegyük hozzá – Goethével: borzalmasan reálisnak] értelmeznénk, éppen az ellenkezője annak: egyfelől a legmélyebb védekezés az elmerülés ellen az önmagában kevésnek érzett saját világába, másfelől – és ez nem kevésbé fontos – keresése az életösztön egészségességével annak a lehetőségnek, ami mégis képessé teszi arra az éppen számára nagyon is kétséges értékű teljesítményre, hogy az életét továbbvigye. Hogy tehát az őt körülvevő világot és a maga létét is útban az Alvilág felé érezve, a váratlan pillanat által felszökkenett lehetőséget ragadja meg, pajzsul az elmúlás kívül-belül leselkedő és gyűrűjüket körülötte mind szorosabbra záró árnyai ellen.*” „*Jaj, mily sekély a mélység / és mily mély a sekélység*” – ha szabad itt egy másik idézettel befejezni az idézetet, külön felhíva a figyelmet a „*jaj*”-ra.

Nincs szeretetre méltóbb, fesztelenebb alakja a latin irodalomnak Horatiusnál, aki az életet minden következménnyel szerette, és egyforma otthonossággal mozgott falusi birtokán, a fórum csepűrágói körül, a cirkuszban, a piac káposztái, répái, hagymái, nagy liha kenyerei között vagy a város legelőkelőbb szalonjaiban. Szinte látjuk az alacsony, kövérkés, korán öszülő, harsány délolaszt, aki akárhányszor handabandázva tör rá az épp békésen olvasgató Maecenasra (SZATÍRÁK, 1. könyv, 3., 63–66. sor) – de e mögött a kép mögött ugyanilyen világossággal kirajzolódik egy másik is:

*„Egy órát sem bírsz egyedül, nem tudsz az idővel
bánni, magadtól futsz, menekülsz, szökevény te, csavargó!
Alvással, borral cselezed ki a gondjaidat, de
nem megy: szüntelen ott van a baljós árny a nyomodban!”*

És az ércnél maradandóbb mű születése sem megy magától:

*„Annyira ritkán írsz: évente ha négy lap, az is sok,
annyit sem rendelsz, csak a piszkozaton korrigálgatsz,
s arra panaszkodsz, álom meg bor régi barátja:
szóra sem érdemes az, mit dallasz. Hogy? Hiszen itt is
éppen az ünnep elől bujkálsz, színjőzanul! Így hát
mondj, te nagy ígéret, valamit! Tessék! Ugye hallgatsz?!
Tollad tördeled, és a falat püfölsz, amit éppen
istenek – és költők! – bosszantására emeltek.
Jaj, pedig arcod igen nagy, fényes dolgokat ígért,
csak legyen egy jó kis házad, és költeni ráérj!
Ennyire mész te Platónnal? Ezért kell annyi Menandrosz?
Eupolisz? Arkhilokhoszt csak ezért hurcoltad idáig?”*

Ezeknek a szavaknak az érvényéből még az sem von le sokat, hogy Horatius – egyébként jellemző módon – egy nagy szakállú és nagyokos filozófus szájába adja őket, és így felel rájuk:

„– Jó Damasippus,
áldjon drága tanácsaidért fodrással az isten!”

Nincs még egy római költő, akinek verseiben olyan erővel, változatossággal és konkrétsággal szólalna meg az életszeretet, mint nála. De ő az a költő, aki a dolgok színe mögött mindig látja a visszaját is: „*a lovas mögött ott ül a fekete gond*”. Nem csoda, ha védőistene Mercurius volt, az az isten, aki „*a lentieknek éppoly kedves, mint a fentieknek*”.

Lírai költeményeinek (énekeinek, dalainak, ódáinak) első könyvét egy első látásra jelentéktelen, mindössze két versszakos kis verssel fejezi be, szám szerint a harmincnegyedikkel. A vers annál is igénytelenebbnek látszik, mert az utolsó előtti, a harminchetedik viszont egyike a legfelségesebbeknek: a *Nunc est bibendum* kezdetű óda szinte fortissimóban ünnepli az actiumi győzelmet. Borzsák István etalonnak számító kiadásában az első versszak bevezetője után a maradék hét strófa egyetlen katedrálisszerű mondat, amely a „*triumpho*” szóval – amelynek jelzője: „*superbo*”, azaz „büszke” – ér véget. Joggal merül fel a kérdés: mit akart Horatius ezek után a harmincnegyedik verssel, ezzel a két strófával, amelyet mintha csupán azért írt volna, mert mondjuk még maradt egy kis tinta a tollában. A verset különben azért is érdemes egy kicsit közelebről szemügyre venni, mert Horatius félreértésének, félrefordíthatóságának tanulságos példáját nyújtja.

*„Persicos odi, puer, apparatus,
displicent nexae philyra coronae;
mitte sectari, rosa quo locorum
sera moretur.*

*Simplici myrto nihil adlabores
sedulus, curo: neque te minsitrum
dedecet myrtus, neque me sub arta
vite bibentem.”*

„*Odi*”, mondja Horatius a perzsa felhajtásról, fényűzésről, pompáról. De ez persze nem Catullus „*gyűlölöm*”-je, inkább a magyar „*utálok*”-nak felel meg, ahogy valaki például a főtt hagymát utálja, vagy – Borzsák István szavával – annyi, mint: „*nem kérek belőle*”. A rózsának a negyedik sorban található jelzője is érdekes: „*sera*”. Szintén Borzsák István mutat rá, hogy a „*kései*” nem holmi őszi, utószezoni rózsát – és különösen nem kora télit – jelent (amúgy melankoliko-berzsenyiesen: „*Hervad már ligetiünk, s díszei hullanak*”), hanem „*késő tavaszt, amikor Italiában a korán beköszöntő forróság miatt már keresni kell a friss rózsát*”. Hogyan is lehetne őszi a versben, amikor az utolsó két sor arról beszél, hogy a költő – nyilván a tűző nap sugaraitól védve magát – a sűrű szőlőlugasban iddoggál!

Horatius tehát elutasítja a perzsa pompa kellékeit, sőt még a hársfakéregből font koszorút is, és arra buzdítja a szolgáját, hogy ő se szaladgáljon kései rózsák után, tegyenek a fejükre inkább egyszerű mirtuszkoszorút. Az utolsó előtti sor „*dedecet*” szavát (azaz a „*neque dedecet*” kettős tagadását) gyakran fordítják így: „*mert hozzád, aki szolgál vagy, és hozzáam, amikor a lugasban iszogatok, egyaránt a mirtusz illik*”. Az iskolás szótárak szerint a „*decet*” csakugyan „*illik*”-et jelent. A magyarban azonban ennek a szónak van egy gyakran fölösleges morális melléköngéje, amelytől ha eltekintünk, a „*decet*” semmi mást nem jelent, mint azt, hogy „*való, jól megy valamihez, jól áll*”. (Az első könyv

negyedik versében, a tavaszköszöntő Sestius-ódában sem illemeről, sokkal inkább alkalomról, stílusról és az ezek iránti érzékről van szó: „*nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto*”. Ennyiben, de csakis ennyiben, Bede Anna fordítását – „*Most kell zöld myrtusszal övezniünk csillanó hajunkat*” – sikerültebbnek tarthatjuk Szabó Lőrincénél – „*Fonj most zöld koszorút, ahogy illik, a fürteidbe, mirtuszt*” –, hiszen úgy „kell” tavasszal a mirtusz, ahogy nyáron a strandon „kell” a fürdőruhát viselni.) Mindezek alapján a verset a következőképpen fordítanám:

*Perzsa felhajtás? Fiam, én utálok.
Hársfaháncsból font koszorú se tetszik.
Hagyd, ne kajtass hát te se, túl serényen,
kései rózsát.*

*Egyszerű mirtuszt! Nehogy összefond itt
bármi mással. Hisz neked épp olyan jól
áll, fiacskám, mint nekem, a lugasban
bort iszogatva.*

Talán nemcsak azért áll az első könyv végén ez a kis darab, mert – ismét Borzsák Istvánnal szólva – „*a Nunc est bibendum... szármalásnak fokozása ikaros vállalkozás lett volna*”, hanem azért is, mert ha az marad az utolsó vers, talán *önmagában* istenkísértő és gőgös lett volna a „*superbo [...] triumpho*” zárszó. Hát nem emberibb, horatiusibb a „*bi-bentem*” – „*iszogatva*”? Hiszen mit is ér Augustus összes világtörténelmi győzelme, ha utána az ember nem hűsölhet egy csinos szolgafíúval a sűrű lugasban, bort iszogatva?

Horatius amúgy is szívesen élt az ellenpontozás eszközével: még legkomolyabb verseiben is meg-megpendít egy olyan hangot, amellyel valahogy emberi léptékűvé teszi az ércnél maradandóbb témákat is. Az ódák könyveinek élére helyezett, „*Maecenas atavis*” kezdetű versben az emberi hivatások, időtöltések és hobbik lajstromának apoteózisszerű végpontja, csillagos ege: a költészet. Még felsorolni is hosszadalmas a külömféle életlehetőségeket (sportoló, politikus, földműves stb.), de van egy, amely valamiért mintha fontosabb lenne a többinél, amelynek bemutatása éppen a vers közepén kezdődik:

*„van, ki nem veti meg Massicus óborát,
s szép napját szívesen lopja meg: elterül
a bokrok viruló lombja alatt vagy ott,
hol forrás vize nyújt nyájasan enyhülést”.*

Szinte hallja az ember a beismerést, amellyel Horatius Maecenashoz fordul: „hiszen ismeresz”. Vagy ahogy egy másik „jellemhibája”, tiszteletben még a szieszta idejét sem tartó harsány handabandázása miatt mentegetőzik, ugyancsak Maecenas előtt, az első könyv harmadik szatírjában: „*Qualem me saepe libenter / obtulerim tibi*”, azaz: „*Amilyennek én – kedvemre – gyakran mutalkozom előtted*”.

De visszatérve a diadalhoz: persze Horatiusnak is volt érzéke hozzá, ha másféléhez is; létezett olyan győzelem, amelyhez személy szerint is vonzódott. Van egy verse Icciushoz, Agrippa szicíliai jószágkormányzójához. (Agrippa egy időben Róma második embere volt, Augustusnak szinte gyermekkori barátja, később veje és reménybeli örököseinek atyja, győztes csatáinak voltaképpen megnyerője.) Horatius az ódák első

könyvének huszonkilencedik verse szerint meglepetten értesült róla, hogy Iccius részt kíván venni az arabok ellen indított, a vártnál egyébként sokkal kevésbé gyümölcsöző hadjáratban. Hiszen ezt a barátját addig a hadi sikerek hajhászásánál jobb reményekre jogosító – „*pollicitus meliora*” –, művelt, filozófushajlamú fiatalembernek ismerte! Az a filozófiai irányzat pedig, amelyet Horatius még a leginkább követett, arra tanított: „*ahelyett, hogy alárendelnénk magunkat a dolgoknak, igyekezzünk inkább a dolgokat mi magunknak alárendelni*” (LEVELEK, 1., 1., 19.) – ami mégiscsak többet ér „*az arabok boldog kincseinél*”.

De persze Horatiust a filozófia által kínált sikerek mellett nem hagyták hidegen az egyéb győzelmek sem, sőt! Bár az ódák kései, negyedik könyvének első verse szerint még „*circa lustra decem*”, azaz mintegy ötvenévesen sem hűlt ki teljesen, már a harmadik könyvben egy győzelmes veterán hangján szólal meg: „*Vixi puellis nuper idoeneus, / et militavi non sine gloria*”, azaz: „*A nők körében népszerű voltam én, / harcoltam – és nem épp diadaltalan.*” Épp Agrippához írt versének végén (ÓDÁK, 1., 6.) nyíltan szembe is állítja a haditetteket a „*lányköröm és fiúarcok harcai*”-val, a maga Ovidiusétól és Catullusétól oly különböző szerelemfelfogásának jegyében még azt is hozzátéve: „*Szívünk is kiadó, tűz sose perzseli, / vagy csak néha – de annyi kell.*”

Nem mintha a valódi csatateret csak könyvből ismerte volna. Apja, aki rabszolgasorból szabadult fel, árverésekkel kapcsolatos pénzügyi munkájával annyi pénzt keresett, hogy fiát Rómában, majd Görögországban taníttathatta. A fiatal Horatius itt találkozott – már 44. március idusa után – Brutusszal, akit a zsarnokölés iránt oly érzékeny athéni nép és a görög filozófusokat hallgató, előkelő római ifjak (köztük például Cicero fia) mint Harmodiosz és Arisztogeitón utódját üdvözöltek. Ahogy Plutarkhosz írja: „*A nép szerencsekívánatokkal fogadta, és kitiüntetések szavazott meg neki [...] és az Athénben tartózkodó római ifjakat is pártjára vonta és magához kötötte*” (Muraközy Gyula fordítása). Innen egyenes út vezet a philippi csataterre, ahol Horatiust már mint parancsnokot, katonai tribunust látjuk viszont. Itt aztán gyorsan kijózanodik, amint egyik fegyvertársához írt versében mondja: „*csúnyán elhajtja a pajzsát*”. (Ez csábítóan konkrét megfogalmazás ugyan, de valószínűleg nem több egyszerű szóképnél. Arról van szó, amit a német így mond: „*das Gewehr ins Korn werfen*”, azaz a vetésbe dobni a puskát, fejvesztve menekülni.) Rómában azt kell tapasztalnia, hogy az apai vagyona oda, ő pedig éppoly földönfutó lett, mint későbbi barátja, Vergilius. Annyi marad az örökségből, hogy írni állást – egyfajta közigazgatási, mondjuk „*fogalmazó II*” beosztást – vásárol, és verseket is ekkor kezd írni.

Valószínűleg ez hozza meg neki a tőle egyébként mélységesen különböző habitusú Vergilius barátságát. (Népszerűségük csúcán mindkettőjüket megismerték az utcán: Vergilius kapualjába menekült a rajongók elöl, míg a saját személye iránt fogékonyabb Horatius egyik ódájában büszkén említi, hogy „*monstror digitis*” – „*ujjal mutogatnak rám*”.) De a fiatal költő ekkor még távolról sem „*Róma fölséges szava Pindarussa*”. Amikor Vergilius bemutatta Maecenasnak, az első audiencián még elég bizonytalan lehetett, legalábbis erre utalnak a későbbi visszaemlékezés dadogó szavai: „ *pudor prohibebat plura profari*”, (SZATÍRÁK, 1., 4., 57.), azaz a szeméremérzet megakadályozta, hogy hosszabban beszéljen. Később aztán barátságába fogadta Maecenas, akihez egész életében olyan hű maradt, hogy szinte minden könyvét neki ajánlotta. A Suetoniusnak tulajdonított életrajz szerint annyira ragaszkodott hozzá, hogy Augustus kifejezett kérése ellenére sem volt hajlandó Maecenas körét a princepsére cserélni. Augustus egyébként amúgy sem volt teljesen megelégedve Horatiusszal: szintén Suetoniustól

tudjuk, hogy egyszer ezt írta neki a LEVELEK darabjainak olvastán: „*Vedd tudomásul, hogy haragszom rád, mert az efféle írásaidban velem szóba sem állsz. Esetleg attól félsz, hogy az utókor előtt majd szégyellned kell, hogy a barátunknak látszottál?*” Máskor meg azt üzeni: azt szeretné, ha a köpcös és keveset író költő nem a magasságához, hanem a hasa kerületéhez szabná a versei volumenét. De Horatius mégis Maecenast szólítja meg az epódoszok, a satírák, az ódák és levelek élén, sőt egyik versében egyenesen ezt írja neki: „*Lelkem felét, ha téged a sors korán / elvenne, csonkán mért is időztek itt, / magamnak és az égnek untan, / élve, de félig*” – (ÓDÁK, 2., 17., 4–8., Imre Flóra fordítása). És itt csakugyan szinte a vátesz szólt belőle: nem egész két hónappal Maecenas halála után maga is követte barátját a halál útján, a „*via leti*”-n.

Eleinte, a bemutatkozás idején, Arkhilokhoszt követve szenvedélyes, sokszor személyeskedő epódoszokat írt, illetve satírákat, amelyeket ő maga *sermóknak*, beszélgetéseknek nevezett. Ezekben a régi római költőt, Luciliust követte, akin hamar túltett.

A nem éppen filhellén Quintilianus öntudatos mondatát a római satíráról szólva szinte mindenki idézi: „*satura quidem tota nostra est*”. Azaz: ez végre a miénk, törőlmetszett római, nem úgy, mint az eposz, a szónoki beszéd, a lírai költészet, az elégia és a többi görög jövevény műfaj. Többé-kevésbé így is van. De ha a sajátosan római tematikán kívül van a római irodalomnak valamiféle külön „nemzeti” jellege, akkor az talán éppen a fejlettebb példaképek iránti fogékonyságban rejlik. Abban, ahogy a görög kultúra kérdéseit a maguk római módján fogalmazták át, illetve kerestek rájuk válaszokat. Bár ami azt illeti, dél-itáliai előzményei mellett a satírának is megvannak a maga görög gyökerei, amelyek egészen az úgynevezett újkomédiáig nyúlnak: a műfaj tulajdonképpen szurtos talált gyerek valamelyik napfényes, mediterrán utca porából, akinek Horatius az egyik nevelőapja. Méghozzá nem is rossz nevelőapja, mert a keze alatt a fésületlen satírából jól nevelt, finoman szellemes műfaj lett. Az ív az első könyv szabadszájú, második darabjától a második könyv hatodik verséig terjed, amely már az ódaköltés felé mutat.

Önértékükön kívül van még egy erényük a satíráknak és a leveleknek: a „gyalogos múzsának” ezek a gyermekei közvetlen közelünkbe hozzák Horatiust és a korabeli Rómát. Némelyik óda hátterét csak a források és a kommentárok képesek úgy-ahogy bevilágítani: az első könyv hetedik ódájának címettjéről, Munatius Plancusról például Velleius Paterculustól tudjuk, hogy valójában „*beteges áruló*” volt. A második könyv harmadik ódájának (*Aequam memento*) címettjéről sem tudnánk külső források nélkül, hogy mennyire a horatiusi intelmek jegyében élt:

*„Tartsd meg, ha balsors tornyosodik reád,
lelked nyugalmát, és ne örülj nagyon,
ha mámoros szerencse szédít,
mert a halál fia vagy, barátom”*

(Szabó Lőrinc fordítása.)

Róma zivataros időszakában ugyanis Dellius olyan hidegvérrel váltogatta pártfogóit, hogy az idősebb Seneca méltán nevezi őt „*a polgárháborúk műlovarjá*”-nak.

A nagy római jellemek, a Catók, a Marcellusok mellett Horatiusnak volt érzéke a kevésbé nagyszabású vonások iránt is. Aristius Fuscus a címettje az *Integer vitae* kezdetű ódának, amely nemcsak a Berzsenyi-féle OSZTÁLYRÉSZEM egyik közvetlen ihletője, de magasztos sorait kétszáz éve még szerzetesi iskolákban is énekelgették:

„Feddhetetlen s büntelen életűnek
nem hiányzik mór kelevéz, se dárdá,
s mérgezett nyíltól viselős tegez se
kell neki, Fuscus.”

Milyen öröm viszontlátni Horatiusnak ezt a barátját a szatírák első könyvének kilencedik darabjában! Az utcán sétáló Horatius szinte megmentőjeként üdvözli, amikor összefutnak, abban a reményben, hogy megszabadítja a nyakára akaszkodott fecsegőtől. Csakhogy a „büntelen életű” Fuscus árnyalt jellem, van például humorérzéke is:

„ott jön a drága barát, jó Fuscus Aristius! Ó jól
ismeri emberemet! Meg is áll: »Honnan s hova, mondd csak!«
Kérdeget – felelek. Közben huzigálva ruháját
érzéketlen karját rángatom! Erre meg arra
biccentek, hunyorogva: »Vigyél már innen!« – Ilyen rossz
tréfát: csak mosolyog bambán! Engem meg a frász ráz!
»Mondtad a múltkor, izé, hogy hát meg kéne beszélünk
négy szemközt valamit...« – »Ja, emlékszem... Na de ráér!«”

– majd néhány szó után „arcátlanul elszalad”, és Horatiust „ott hagyja a pácban”.

Miközben a több mint kétezer éve halott költő megmaradt szellemes, szeretetre méltó, okos embernek, az utókor mintha kissé elmeszesedett volna. Elmélyülten boncolgatjuk Horatius szavait, ízekre szedjük a verseit, figyelmesen nézegetjük a költőt, csak éppen sokszor azt nem látjuk, amit ő maga látott. Tanárosan regisztráljuk önmaga tökéletesítésére tett szakadatlan erőfeszítéseinek minden mozzanatát és ezek filozófiai háttérét, miközben a korabeli élet, a beteges áruló, a polgárháború műlovarja, a Caesar-gyilkos Brutus szobrát még Augustushoz való hűsége idején is kertjében őrző politikus legfeljebb alapos jegyzetek felfedezésre hiába váró anyaga marad. Horatius különleges korban élt, nagy kontrasztok, keserű csalódások és nagyszabású beletörődések idején. De mindezt emberek élték meg, és éppen ennek, a művészet által eleven tartott emberi életnek ércnél maradandóbb monumentuma a horatiusi költészet. Nagyrabecsüléssel és szeretettel nézzük, hogyan tökéletesítette önmagát a költő, de alighanem vele kapcsolatban is igaz, amit ő nagy görög elődjéről írt: „*Pindarum quisquis studet aemulari / [...] caeratis ope Daedalea / nititur pennis*”, azaz: „Bárki is verseng veled: Pindarusszal, Daedalus szárnyát köti fel, viaszból” (ÓDÁK, 4., 2., 1–2., Nemes Nagy Ágnes fordítása). Ha követni akarjuk, vagy akár „csak” megérteni Horatiust, eleve sikertelenségre vagyunk ítélve, hiszen nem őt kell egyszer s mindenkorra megértenünk, ami úgysem lehetséges, hanem általa mi magunkat.

Sikertelen kísérleteink közben mindenesetre vigasztalásul felidézhetjük azt a szelíd, megbocsátó szeretetet, amellyel annak a barátjának a botlását nézi, aki részegen egyszer véletlenül összetörte vendéglátója értékes edényeit, vagy egy másikat, aki – Virág Benedek szavaival – „*ágyát, többet hörpentvén, rítul levizelte*”. Végére is emberek vagyunk.